

Aleksandra Prokopenko

RUSKA ELITA PO MERI PUTINA

Beograd, juli 2026.

Uz ovaj broj

U danima kada se u javnosti sve otvorenije čuju sumnjičenja ili kritike kako predsednik Srbije Aleksandar Vučić pribegava modelima upravljanja društvom koji se primenjuju u Rusiji pod Vladimirom Putinom, verujem da će studija Aleksandre Prokopenko, koju je u junu objavio Carnegie Centar za Rusiju i Evroaziju sa sedištem u Berlinu, biti posebno zanimljiva za čitaoce u samoj Srbiji.

Studija Aleksandre Prokopenko bavi se preciznom anatomijom Putinovog samovlašća i utcajem njegovog autokratskog modela na ponašanje i ideologiju okruženja Putinovih poslušnika (koje je sam i birao i modelirao) a koji je, u osnovi, sofisticiran i perfidan vid depolitizacije ruskog naroda koji vodi razaranju i samog političkog bića ruskog naroda sprečavanog da istinski utiče na odluke koje se, navodno, donose u njegovo ime i u njegovom interesu.

Autokratska ponašanja političkih vodja, čak i onih koji do svojih liderskih pozicija dolaze putem izbora, postoje u mnogim državama, a odskora čak i u onim koje su, poput SAD, smatrane uzorima liberalne demokratije.

Putinovo samovlašće, međutim, razlikuje se od njih po tome što su njegova volja i autokratska praksa imuni i iznad zakona, sudske, parlamentarne i medijske kontrole. Takvu poziciju Putin još dodatno ojačava upotrebom bezbednosnih službi bez presedana, (koje samo on nadzire u celini), a koje su integrisane u njegov sistem vlasti na način da i same postaju (su)kreatori "neformalnih praksi" koje izmiču vladavini prava.

Svoj sistem samodržackog upravljanja Rusijom, u kome je svaka njegova reč neporeciva Putin je gradio od samog dolaska na vlast, postupno eliminišući druge centre ili grupacije političkog uticaja ili moći u državi i društvu.

Prelomni moment predstavljao je njegov odgovor na građanske proteste, nazivane obojenom revolucijom, koje su u drugoj deceniji njegove vladavine izazvale izborne nepravilnosti, prevare, korupcija i tadašnje socijalno nezadovoljstvo. Putin će pažljivo će sužavati prostore za bilo kakvo nekontrolisano javno neslaganje sa njegovom politikom. To se manifestovalo kroz pritiske i ukidanje nezavisnih medija i organizacija civilnog društva, a krunisano je zakonom o stranim agentima. Eliminisan je prostor za bilo kakvu afirmaciju kritičkog mišljenja osim stavova koje zastupa Putin i državni aparat pod njegovom striktnom kontrolom, uz suprotstavljanje i isticanje važnosti jedinstva i stabilnosti Rusije.

Rusiju danas obeležava potpuna deinstitutionalizacija upravljanja. Putin je neporecivi vođa koji odlučuje o svim pitanjima uključujući i ona za koja nije nadležan. Njegove su odluke često proizvoljne i iznenadjujuće, čak i kad uključuju upotrebu milijardi rubalja, a koje se jednostavno pošto ih najavi, katkad čak i usmenim naredbama ministrima, formalizuju kroz naknadne odluke vlade ili parlamenta, bez velikih, a pogotovo ne političkih rasprava, što, potom, na potčinjenim i strogo kontrolisanim medijima razmatraju i pravdaju tzv. stručni analitičari.

U sadašnjoj fazi Putinov metod vladanja Rusijom počiva na merama čvrste državne prinude i upotrebe sile, institucionalnoj proizvoljnosti i potpuno zatvorenom sistemu odlučivanja. U tom odlučivanju ne učestvuje čak ni celokupno Putinovo najuže okruženje, budući da su i najviši politički akteri mahom samo izvršioci Putinove volje, pri čemu glavni uspon njihovih poslušničkih karijera nije posledica njihovog znanja i sposobnosti već njihova politička i pre svega lična i ulizička lojalnost Putinu, bez obzira da li je reč o političarima ili privrednicima.

Posle iščitavanja studije Aleksandre Prokopenko čitaoci u Srbiji biće pred izazovom da njene zaključke upoređuju ili traže u svojim saznanjima i vidjenjima ovdašnje političke prakse.

U kontekstu pomenutih optužbi da Aleksandar Vučić u Srbiji preslikava sistem i metode Putinovog personalističkog vladanja, to će se u dolazećim predizbornim vremenima svakako nametati kao tema sa kojom će se, sa neizvesnim ishodom hrvati i Vučić i opozicija i Srbija kao društvo, a koji će biti više nego bitan za njihovu budućnost.

*Milan Jovanović,
predsednik FBD*

Sadržaj

Uvod	(5)
Elite ili Nobile	(7)
Depolitizizacija kao projekat	(10)
Anatomija transformacije	(14)
Depolitizovani sistem i krize	(19)
Posledice: sistem bez izlaza	(23)
Fusnote	(28)
Reference	(31)

/

Uvod

Kada je Rusija pokrenula potpunu invaziju na Ukrajinu 24. februara 2022. godine, mnogi ruski i zapadni posmatrači očekivali su da će ruske elite – liberalno orijentisani ekonomisti i birokrate, poslovni ljudi i intelektualci – progovoriti protiv rata ili barem tiho stvoriti unutrašnji pritisak da ga uspore. Na kraju krajeva, mnogi od ovih ljudi imali su imovinu na Zapadu, zapadno obrazovanje, porodicu u inostranstvu i smatrali su sebe delom međusobno povezanog sveta. Ali na kraju, samo je veoma mala šačica javno osudila agresiju svoje zemlje. 1

To se ne može pripisati isključivo individualnom kukavičluku, pritisku bezbednosnih službi ili običnom sebičnom interesu. Naravno, takvi faktori su očigledno imali značajan uticaj, ali oni ne odgovaraju na strukturno pitanje zašto su delovanje elita i njihova sposobnost za autonomno političko delovanje zamenjeni lojalnošću i prećutnim pristajanjem.

Sigurno su delovale i druge sile, naime depolitizacija. Taj mehanizam je pretvorio grupu ljudi sa resursima i intelektom u krdo koje sada jednostavno sprovodi tehničke zadatke koje režim postavlja pred njega, naizgled lišeno ikakve moći delovanja. Kako je ovaj mehanizam konstruisan, šta ga je pokrenulo i šta će ostaviti za sobom? Ovo poslednje pitanje nije ništa manje važno od ostalih: Depolitizacija ima dugoročnu cenu koju će morati da plate ne samo elite, već i celokupno rusko stanovništvo u postputinovskom periodu.

Ovaj rad je zasnovan na istraživanju sprovedenom tokom pisanja predstojeće knjige „ **Od suverena do slugu: Kako je rat protiv Ukrajine preoblikovao rusku elitu** ”. Autor je obavila nekoliko desetina intervjua sa višim i srednjim predstavnicima ruske federalne birokratije, kao i sa zaposlenima u državnim kompanijama i velikim privatnim preduzećima.² Intervjui su sprovedeni tokom perioda od nekoliko godina. Od 2019. do 2022. godine fokusirali su se na specifičnosti državne službe; posle 2022. godine, glavna tema je bio rat.

Analiza je utemeljena i u strukturnim i u etnografskim faktorima. Istraživanje je otkrilo da je depolitizacija pomogla u uspostavljanju unapred osmišljenog, pažljivo dizajniranog institucionalnog okruženja za ruske elite. U međuvremenu, koncept individualnih „poslušničkih karijera“ nudi materijal za posmatranje kako se ljudi navikavaju na ulogu koju određuje korporacija i njihov status u njoj, i kako vremenom prihvataju norme i opravdanja svojstvena toj ulozi.

Elite ili Nobile?

Bilo kakva diskusija o ruskom vladajućem establišmentu zahteva pojašnjenje korišćene terminologije. Primena tradicionalnog koncepta „elita“ u odnosu na grupu ljudi koji danas vode Rusiju bila bi potpuna greška.

Prema klasičnoj definiciji koju su razvili italijanski naučnici Gaetano Moska i Vilfredo Pareto,³ razlika između elite i neelite leži u posedovanju resursa: intelekta, veština i ličnog interesa za zastupljenost unutar strukture moći kako bi uticala na donošenje odluka. Elita je snalažljiva jer ima najviše da izgubi u slučaju kolapsa države. U istoriji je bilo primera da vladajuće klase igraju aktivnu ulogu u sukobima između zemalja i menjaju njihov tok, ali ti ishodi nisu uključivali moralne izbore. Odlučujuću ulogu igrali su finansijska propast i materijalna razmatranja. Elite su artikulisale ova ograničenja unutar sistema i pretvorile ih u političke odluke i javne diskusije.

Ruske elite 2022. godine posedovale su stvarno znanje o ograničenjima koja su rat činila ekonomski iracionalnim: stotine milijardi dolara u deviznim rezervama koje su se nalazile u zapadnim jurisdikcijama i bile podložne zapleni, tehnološka zavisnost od uvoza koju bi sankcije prekinule i arhitektura državnog budžeta koja je pretpostavljala integraciju sa globalnim tržištima. Ali one ovo znanje nisu iskoristile da formulišu argument protiv invazije: ne zato što takav argument ne bi promenio Putinovo mišljenje, već zato što je prostor za to odavno bio zatvoren. Izgubile su ne samo svaki uticaj na odluku, već i sposobnost da artikulišu alternativu.

Kada je invazija počela, ova grupa je i dalje kontrolisala državni mehanizam: budžete, imenovanja i raspodelu resursa. Ali nije imala pravo glasa u odluci o pokretanju rata. Postali su administratori sistema na čiji pravac nisu mogli da utiču. Ovde se klasifikacija ne svodi toliko na „elitu“ u tradicionalnom smislu koliko na nobile Rimske republike. Nobile su bili predstavnici malog kruga visokih zvaničnika i poslovnih ljudi koji su uživali lično poverenje rukovodstva zemlje i bili su priznati unutar sistema kao „jedni od nas“. Ruske nobile su imale

pristup Putinu i njegovom užem krugu – ali pristup nije isto što i uticaj. Nobile je neformalna titula koja kombinuje lojalnost, iskustvo i uključenost u vladajući sloj, ali ne i političku aktivnost.

Pod „nobilima“ (nobiles), imam na umu grupu od približno 200–300 ljudi: visoke zvaničnike u predsedničkoj administraciji i vladinim agencijama, rukovodioce i visoke oficire bezbednosnih službi, kao i generalne direktore državnih kompanija i velikih privatnih kompanija koji održavaju bliske veze sa vlastima. Ovo nije sociološka klasa, već funkcionalna grupa definisana pristupom donosiocima odluka na strateškom nivou i ličnim kontaktom sa predsednikom Vladimirom Putinom. Sledeći sloj u ruskom sistemu – kao što su zamenici ministara, šefovi odeljenja u vladinim ministarstvima i menadžeri drugog nivoa u državnim korporacijama – nije deo ove osnovne grupe, ali replicira istu logiku ponašanja i pruža primarne podatke za posmatranje moralnih karijera: postepeni proces kojim ljudi usvajaju norme i opravdanja svoje profesionalne uloge dok te norme ne postanu njihove sopstvene.

Fundamentalna razlika između elite i plemića u ruskom kontekstu je u tome što je elita primorana da inicira promene sistema kako bi ga sačuvala uprkos promenjenim okolnostima ili novim izazovima. Plemstvo nema ni želju ni sposobnost da to uradi: Njihova uloga je optimizovana za poslušnost.

Rat u Ukrajini je otkrio ovu ključnu razliku. Istovremeno, važno je razjasniti o kakvoj vrsti sposobnosti govorimo. Nobile svakako imaju sposobnost za prilagođavanje: sposobnost da prežive, da optimizuju i da pronađu rešenja u okviru preovlađujućih uslova i zajedničkih shvatanja (na ruskom, koordinaty). To objašnjava zašto se ova grupa tako efikasno nosila sa ekonomskim šokom nakon invazije velikih razmera krajem februara 2022. Njihovi refleksi i veštine upravljanja krizama, usavršene do savršenstva tokom godina kriza, radili su kao sat. Ali nobile su strukturno lišene sposobnosti za promenu: sposobnosti da resetuju preovlađujuće uslove sistema i zajednička shvatanja, da dovedu u pitanje ciljeve sistema ili da ponude alternative. Ovo nije rezultat lične slabosti ili kukavičluka. To je sistemski rezultat četvrt veka depolitizacije, tokom koje je sposobnost za prilagođavanje bila stalno podsticana, dok je sposobnost za preduzimanje nezavisnih akcija ili čak za promenu samog sistema bila uništena i iskorenjena.

Takođe je važno razjasniti predmet posmatranja. Fokus ovog istraživanja je prvenstveno na civilnom sektoru ruskog vladajućeg sloja, uključujući federalnu izvršnu vlast, visoke birokrate u ministarstvima i agencijama, kao i rukovodioce državnih i državno povezanih kompanija. Analiza se ne odnosi na poslanike Državne dume, članove gornjeg doma (Saveta Federacije) i regionalne elite – ne zato što nisu važni, već zato što se istraživanje posebno fokusira na tehnostrate, jednu od najbrojnijih grupa sa najvećim potencijalom za promene.

Depolitizacija kao projekat

Depolitizacija ruske vladajuće elite nije bio spontan proces, već institucionalno okruženje formirano kroz niz presedana koje je postavio Putin, a koji su normalizovani.

Važno je ovde napraviti jedno pojašnjenje. Putinov režim je personalistički. Većinu ključnih odluka donosi jedna osoba. Ali pored te veze, okruženje je izgrađeno oko institucija koje imaju sopstvenu logiku replikacije: karijerne putanje, demonstracije lojalnosti, neformalne prakse i navike neophodne za opstanak. Upravo je to okruženje, a ne ličnost vođe, predmet ove analize, jer je veoma verovatno da će ovo okruženje ostati da postoji čak i nakon što Putin ode.

Da bismo razumeli logiku Putinovog projekta stvaranja sistema vlasti kojim bi se moglo upravljati kroz njegove sopstvene akcije i direktive, neophodno je setiti se okolnosti sa kojima se suočio kao novi predsednik kada je prvi put preuzeo vlast krajem 1999. godine i od čega je želeo da se zaštiti. Nakon haosa koji je izazvao raspad Sovjetskog Saveza, deklarisan cilj vlade iz doba Jeljcina bio je da upravljanje učini što je moguće tehnokratskim: da potisne političare, javnost i lobiste. U stvarnosti, slabost postsovjetske države omogućila je malom krugu oligarha i insajdera režima da dominiraju. Putin je nasledio i težnju i kontradikciju.

Tokom svoja prva dva predsednička mandata, Putin je – uz podršku silovika, ruski opšti naziv za bezbednosne službe – efikasno obnovio sistem upravljanja, koji se tada sastojao od tri ključna elementa. Prvi je bio nasleđe nižeg i srednjeg nivoa sovjetske nomenklature. Drugi su činili zavađeni članovi razgranatog tima ostataka iz Jeljcinove ere, koji su nastavili da zauzimaju visoke položaje. A treći je bio usredsređen na štićenike oligarhijskih grupa koje posluju u finansijskom i industrijskom sektoru ekonomije, a koji su se prvi put pojavili početkom 1990-ih.

Da bi prilagodio Rusiju novim političkim realnostima svoje vladavine, Putinu je bilo potrebno ne samo da obnovi ono što je postalo široko poznato kao vertikala moći sa Kremljem na samom vrhu, već i da ubrizga svežu krv u redove birokratije. To nije bio lak podvig. S jedne strane, državni službenici su morali biti profesionalni. S druge strane, morali su biti lojalni državi, a ne oligarsima ili – još gore, u Putinovim očima – stranim interesima ili neruskim zakonskim zahtevima.

Čitava poenta (Putinove) reforme sistema upravljanja bila je eliminisanje svih alternativnih centara moći ili njihovo potčinjavanje Kremlju. Po stupanju na dužnost, regionalni guverneri i oligarsi bili su prvi na meti novog predsednika.

Kremlj se metodično i po fazama nosio sa regionalnim liderima. Kao prvi korak, guvernerima su dodeljeni savezni „kustosi“: predsednikovi opunomoćenici čiji su stavovi mogli da direktno utiču na karijere regionalnih šefova. Zatim su guverneri izbačeni iz Saveta Federacije, gornjeg doma ruskog parlamenta i zamenjeni ljudima koje je direktno imenovao Kremlj. Konačno, 2004. godine, kršeći presudu ruskog Ustavnog suda i pod izgovorom borbe protiv terorizma, ukinuti su direktni izbori za gubernatore.⁴ Savet Federacije, u svojoj novoj konfiguraciji, odobrio je reformu bez ikakvih primedbi, što bi bilo nezamislivo u njegovom prethodnom sastavu. Predvidljivi krajnji rezultat bio je da su gubernatori transformisani iz političara u administratore, a obim njihove moći ograničen je na ekonomiju dotičnog regiona. Ubrzo je neslaganje između gubernatora i saveznog centra prestalo da postoji.

Istovremeno, oligarsi su takođe bili pokoreni. Tajkun Vladimir Gusinski bio je primoran da proda holding Medija-Most (koji je kontrolisao NTV, popularni televizijski kanal) kompaniji Gazprom Medija, koja je bila usko povezana sa državom. Boris Berezovski, vlasnik još jednog nezavisnog televizijskog kanala, ORT, ubrzo se suočio sa krivičnim prijavama. Obojica su na kraju emigrirali. Kremlj je poslao jasnu poruku svim ličnostima sa sličnim ambicijama: Ne mešajte se u politiku.

Ali čak i tada, mnogi poslovni lideri su verovali da se ovo pravilo odnosi samo na određene ljude.⁵ Sve preostale sumnje razvejane su slučajem Jukos.⁶ Hapšenje vlasnika naftne kompanije Jukos, Mihaila Hodorkovskog, u oktobru 2003. godine, bio je prekretnički trenutak koji je jednom za svagda jasno pokazao da je politička aktivnost nespojiva sa zadržavanjem privatne kontrole nad važnom imovinom.

Nakon hapšenja Hodorkovskog, pritisak na rusku poslovnu zajednicu se nastavio. Tokom 2004–2005. godine, sprovedene su racije organa reda u preduzećima u vlasništvu Viktora Vekselberga (Renova), Mihaila Fridmana (TNK, Alfa), Kahe Bendukidzea (Ujedinjena kompanija mašinogradnje), Mihaila Gucerijeva (Slavnjeft) i Olega Kiseljova (Renesans kapital).

Sa stanovišta Kremlja, takve neočekivane posete tužilaca i Federalne službe bezbednosti (FSB) bile su deo političkog obrazovanja poslovne zajednice. Putin je pokazivao da glavna vrednost svakog preduzetnika nije njegov uspeh u poslu, već njegova politička i lična lojalnost. Za velike poslovne lidere, ulazak u otvoreni sukob sa Kremljem značio je rizikovanje potpune propasti. Na kraju krajeva, uz podršku vlasti, tužioci su takođe bili spremni da ponovo razmotre proces privatizacije iz 1990-ih, koji je unosnu imovinu stavio u ruke njihovih sadašnjih vlasnika. Poruka nije bila ništa manje jasna ni civilnoj birokratiji: Mešanje u delovanje silovika neće biti tolerisano, čak i ako teške akcije vlasti potkopaju napore koje predvodi sama vlada, na primer, da se poboljša investiciona klima u zemlji.

Još jednu lekciju za elitu pružio je Viktor Čerkesov, ključni silovik i dugogodišnji Putinov saradnik, koji je tokom svoje karijere obavljao visoke funkcije u FSB-u. Godine 2003, Čerkesov je imenovan za šefa Federalne službe za kontrolu droga (FSKN) i naširoko je smatran jednim od Putinovih najpoverljivijih ljudi. U oktobru 2007. godine, Čerkesov je objavio autorski članak u novinama Komersant u kojem je kritikovao unutrašnje sukobe između službi bezbednosti i optužio određene grupe unutar silovika da pokušavaju da nezakonito profitiraju od svojih profesionalnih aktivnosti.⁷

Putin je Čerkesovljev kolumnistički članak video kao kršenje nepisanog pravila da unutrašnje prepirke među elitama treba da ostanu iza zatvorenih vrata. Niko nije imao dozvolu da javno iznosi svoj prljavi veš – čak ni Čerkesov. Reakcija Kremlja bila je brza i odlučna. Do početka 2008. godine, Čerkesov je pao u nemilost. U maju 2008. godine, Putin je formalno podneo ostavku na mesto predsednika, kako je to zahtevao ruski Ustav, i preuzeo ulogu premijera. Istovremeno, smenio je svog starog saveznika Čerkesova sa mesta šefa FSKN-a i postavio ga na čelo Federalne agencije za snabdevanje oružjem, što je degradacija koja se svodila na politički egzil.⁸ Izgubivši svaki uticaj, Čerkesov je postepeno potpuno nestao iz javnosti.

Čerkesov je poslužio kao opomena koja je vladajuću klasu naučila tri lekcije po ceni jedne, što je ubrzo postalo deo nepisanih pravila sistema. Prvo, sva neslaganja moraju se rešavati iza kulisa. Javna diskusija o unutrašnjim sukobima potkopava sliku stabilnosti, što je bilo neprihvatljivo u Putinovom centralizovanom sistemu. Drugo, čak ni dugogodišnje lične veze sa Putinom i besprekorni vojni dosijeji nisu bili zaštita od pada: lojalnost je bila važnija od zasluga. Treće, nijedan deo bezbednosnog aparata nije imao pravo da postane centar moći sam po sebi. Sve agencije moraju delovati u strogo kontrolisanim granicama jedinstvene strategije kojom upravlja i diktira Putin.

Putinova prva dva predsednička mandata bila su u suštini posvećena depolitizaciji sistema upravljanja. Tokom tog procesa, sukobi, problemi i odluke na visokom nivou izgubili su svoju političku dimenziju i prestali su da se vide kao predmet javnog izbora ili debate. U praksi, to je značilo jasno razgraničenje politike i političkih mera unutar arhitekture sistema upravljanja: tehokratama je u suštini rečeno da je njihova funkcija ograničena na sprovođenje politike i da je politički prostor za rešavanje sukoba koji je ranije postojao sada efikasno zatvoren.

Do sredine 2010-ih, ovom modelu je dodat režim „personalne kontrole“ u obliku ličnih intervencija Putina u ključnim ekonomskim odlukama koje su zaobišle institucionalne procedure. Ovo nije bilo samo poslednje sredstvo u izuzetnim okolnostima, već standardna procedura. Na sastanku vlade krajem 2014. godine, Putin je otvoreno pozvao na „takozvanu ručnu (personalnu) kontrolu“ ekonomije.⁹ Kao i obično, vlada je izvršavala njegove zahteve.¹⁰ Sistem odobravanja odozdo nagore postao je ništa više od rituala lišenog suštine. Mnoge odluke su donošene pre sastanaka vlade ili Kremlja, koji su jednostavno formalizovali unapred određene rezultate.

Anatomija transformacije

Depolitizacija nije samo institucionalni projekat nametnut odozgo. To je proces koji se odvija unutar pojedinaca i obuhvata postepenu transformaciju samopercepcije osobe, njenih opravdanja i, na kraju krajeva, njenog identiteta. Termin „poslušnička karijera“ koji je skovao američki sociolog Hauard Beker je koristan za opisivanje ovog procesa.¹¹ Beker je opisao kako se osoba postepeno transformiše u određenu ulogu, prihvatajući norme, očekivanja i opravdanja povezana sa tom ulogom i počinje da ih se pridržava. Ovo nije samo karijera u uobičajenom smislu, već putovanje unutrašnje transformacije, od toga kako osoba sebe smatra do toga kako objašnjava svoje postupke – i sebi i drugima.

Beker je osmislio ovaj koncept u vezi sa sociologijom devijantnosti. Pokazao je da organizovane grupe sa određenim normama ponašanja formiraju složenu ideologiju za svoje članove koja objašnjava zašto je njihovo ponašanje opravdano, pa čak i ispravno. Na kraju, osoba počinje da zahteva isto ponašanje od drugih, i nakon što je prihvatila moral grupe za sebe, počinje da ga prenosi na druge ljude. Važna razlika u odnosu na Bekerove tipične primere je da ruski tehnokrata, za razliku od džez muzičara ili korisnika marihuane, vremenom prestaje da priznaje jaz između grupnih normi i spoljašnjeg morala. To čini mnogo manje verovatnim da će njihova poslušnička karijera biti reverzibilna.

Do vremena potpune invazije na Ukrajinu, česte krize sa kojima se Putinov tim suočavao tokom skoro četvrt veka na vlasti značile su da birokratiji nije bila strana ideja spoljnih pretnji. Takve zahtevne situacije omogućile su birokratiji da se ujedini i brzo pronađe efikasna rešenja, čak i ako su ona bila u suprotnosti sa utvrđenim pravilima i normama službe državi. Kao rezultat toga, mnoga pitanja su počela da se rešavaju neformalno, na ad hoc osnovi, i legalizovana su tek retroaktivno.

Ove neformalne prakse su postepeno postale redovan deo sistema donošenja odluka. U proleće 2022. godine, to je birokratiji učinilo život mnogo lakšim nego što je on možda i bio i pomoglo joj da se nosi sa početnim šokovima rata. Vredi napomenuti da su ove prakse dozvoljene samo relativno malom krugu zvaničnika (kao procentu svih državnih službenika), ali je njihov uticaj na ukupnu arhitekturu moći nesrazmerno veliki. One su prožimale ruski sistem državne uprave.

Ove prakse se javljaju u različitim oblicima, od kojih nijedan nije obuhvaćen kursevima menadžmenta. Poslovne ličnosti bliske Kremlju, na primer, dobijaju predsedničke rezolucije u svoje e-poštove, zaobilazeći administrativne procedure. Sam Putin takođe može dati usmena naređenja ministru da podrži određenog državnog kapitalistu. Pitanja kad su u pitanju triloni rubalja dogovaraju se bez ikakvog formalnog sastanka. Agencija koja teoretski nije odgovorna za ekonomska pitanja, kao što je FSB, i dalje može imati mišljenje o tom pitanju. Lista takvih situacija je praktično beskrajna.

Naravno, ne rešavaju se sva pitanja na ovaj neformalan način, i nisu svi državni službenici uključeni u takve prakse. Niti ovaj pristup sam po sebi garantuje da će zadatak biti izvršen. Ali zahvaljujući neformalnim aspektima ponašanja unutar birokratije, nastaje odabrana grupa, ujedinjena strogo čuvanim informacijama. Shodno tome, državna birokratija i državne korporacije koje ona stvara mogu se posmatrati kao društvena struktura koja koristi svoj pristup takvim informacijama da bi podigla sopstveni status. S jedne strane su administratori koji su upoznati, a s druge strane su neinformisani realizatori ili obični ljudi. Element poverljivosti istovremeno jača unutrašnju solidarnost, sejući osećaj među tim administratorima da su deo odabranih.

Ovo znanje o neformalnim praksama i sposobnost rešavanja problema postaju markeri statusa insajdera, definišući ko pripada unutrašnjem krugu, a ko ne. Implementatori na nižim nivoima i spoljni posmatrači vide samo rezultate načina na koji se smatra da birokratija funkcioniše, ali ne i skrivene mehanizme koji stoje iza njih. U tom smislu, plemići uključeni u procese donošenja odluka podsećaju na zatvorenu korporaciju koja govori svojim žargonom i ima svoje tajne načine rada.

Da bi ušli u ovaj tajni svet, ljudi moraju da prođu kroz višestruke filtere, uključujući konkurenciju za pozicije, proveru FSB-a i prihvatanje nepisanih pravila igre, koja uključuju i poslušničku karijeru. To počinje odmah, kada mladi birokrate prvi put naiđu na jaz između formalnih deklaracija i stvarne prakse.

Prva reakcija u takvim okolnostima je racionalizacija.

„Kada se postavljaju takvi zadaci [koje je teško legalno sprovesti], osoba koja ih postavlja često savršeno dobro zna da se problem ne može rešiti dok se ostaje u okviru pisanih normi i pravila. Često, njegovo rešavanje može direktno da ih krši“, rekao je jedan državni menadžer tokom intervjua. „Podređenom zaduženom za rešavanje problema nikada se neće direktno reći da prekrši pravila. Ponekad će mu se čak i posebno reći da ih se pridržava. Ali ipak, kada „efikasan“ podređeni isporuči traženi rezultat, neće ga pitati kako je to postigao. U međuvremenu, ljudi koji se žale da je zadatak nemoguć jednostavno neće dugo zadržati svoje poslove.“

„Radimo to na ovaj način jer se oduvek tako radilo. Ne dovodimo u pitanje zašto nešto radimo, za koga ili zašto. Na kraju krajeva, nikoga ne ubijamo niti mučimo, nikoga ne lišavamo života ili slobode“, rekao je drugi vladin zvaničnik. Iskusne kolege preuzimaju ulogu uveravanja novih regruta i ublažavanja eventualnih nedoumica. „Zaboravite šta su vas učili na univerzitetu; ovde su pravila drugačija.“

Druga prečka u moralnoj karijeri je spremnost za učešće u neformalnim praksama — ali samo pod određenim okolnostima, kada se to smatra prikladnim. U ovoj fazi, opšteprihvaćene moralne ideje prestaju da budu primenljive na konkretne zadatke i dužnosti.

„Jednom, dok smo čekali početak sastanka sa premijerom, razgovarali smo o izgradnji puta i koliko je muka bilo rekvirirati zemljište za gradnju. U početku, takvi razgovori su delovali pomalo nasilnički, ali sam se onda navikao. Na kraju krajeva, to je samo posao. I nije kao da ga uzimamo za sebe: to je za narod“, prisetio se jedan zamenik ministra.¹²

U trećoj fazi, ova vrsta razmišljanja zaista pušta korene, jer drugi članovi društvene grupe – drugi federalni zvaničnici – vide situaciju na sličan način. Zvaničnici takođe počinju zaista da veruju da birokratije u drugim zemljama funkcionišu na potpuno isti način. „Šta se dešava, šta se dešava“ prelazi iz retoričkog sredstva u sastavni deo njihovog pogleda na svet. Istovremeno, dolazi do promene u njihovom identitetu. Tehnokrate sve više počinju da se identifikuju sa onima oko sebe, a ne sa takozvanim običnim ljudima van sistema.

Bilo bi preterano pojednostavljivanje predstaviti ove neformalne prakse kao isključivo ruski fenomen. Lobiranje, sporazumi iza kulisa, japanska praksa nemavašija (bukvalno „obilazjenje korena“ prilikom pripreme sporazuma),¹³ i preliminarni sporazumi koji već imaju podršku zainteresovanih strana pre nego što se donesu odluke, sve to postoji u svakom birokratskom sistemu, od Vašingtona do Tokija. Ali ograničenja oko ovih neformalnih arena se razlikuju.

U liberalnim demokratijama, takve prakse tradicionalno postoje usred teško izvojevanih izbora, nezavisnih medija, sudskog i zakonodavnog nadzora, i bez institucionalnog učešća bezbednosnih agencija u unutrašnjem političkom životu birokratije. Rusija se razlikuje po tome što su sva formalna ograničenja ukinuta, dok su bezbednosne službe potpuno integrisane u sistem. Umesto da sprovode zvanična pravila, one same su među akterima koji postavljaju neformalna pravila. Kao rezultat toga, neformalna arena prestaje da bude odvojena od norme i sama postaje norma. Upravo je to transformisalo rusku birokratsku kulturu od specifičnog primera univerzalnog fenomena u princip upravljanja koji definiše sistem.

Sistem opravdanja je stoga interno konzistentan. Postoje pozivanje na dužnost („Ja samo izvršavam naređenja“) i više ciljeve („za veće dobro“), minimiziranje štete („niko ne nastrada“) i odbacivanje onih koji kritikuju („nisu u mojoj koži“). Unutar grupe, ova racionalizacija potpuno blokira svaki osećaj krivice.

Do sredine 2010-ih, ovaj mehanizam imitacije prestao je da se posmatra kao igra i postao je deo norme. Pravila preživljavanja i uspeha unutar ruskog sistema uključivala su sposobnost prilagođavanja ukusima kolega i pretpostavljenih: u hrani, slobodnom vremenu i muzici. „Gotovo neprimetno, CD-ovi Grigorija Lepsa [pevača šansona koji je bio glavna pojava na proputinovskim političkim skupovima] i raznih kriminalaca pojavili su se u automobilima ljudi. Kada bi šef pio, voleo je da peva [slične pesme] na karaokama“, prisetio se jedan zvaničnik. U ovom okruženju, demonstriranje zajedničkih ukusa je oblik neformalne lojalnosti.

Počev od sredine 2010-ih, sa porastom nakon aneksije Krima 2014. godine, službenici FSB-a raspoređeni u ministarstva i državne kompanije počeli su da prate „moralni karakter“ zaposlenih u državnom sektoru: mesta koja su posećivali, gde su provodili odmore,

sa kim su provodili vreme, njihov stav prema Putinu i opoziciji, da li su donirali sredstva opozicionom lideru Alekseju Navaljnom i da li su učestvovali u protestnim marševima. Ove informacije su prikupljane i prosleđivane rukovodstvu dotične organizacije, a kopije je zadržao FSB. Do 2022. godine, ova praksa je bila opštepoznata.

Ova navika efikasnosti u velikoj meri objašnjava nevoljnost mnogih tehnokrata da podnesu ostavke na svoje položaje nakon potpune invazije na Ukrajinu ili da se javno izjasne protiv rata. „Samim plaćanjem poreza, svi mi podržavamo državnu politiku na ovaj ili onaj način. Izbor je ili napustiti [Rusiju] ili nastaviti da radite svoj posao“, rekao je jedan tehnokrata nakon invazije. „Ne vidim posao koji bi ponudio zanimljiviji posao za ekonomistu od mesta koje trenutno obavljam. Nalazimo se u epicentru ogromne strukturne transformacije ekonomije.“¹⁴

Neki državni službenici su uvereni da ostajanjem na svojim pozicijama mogu bar da osiguraju da se život Rusa ne pogorša, čime bi eventualno mogli da nadoknade svoje ćutanje o ratu. „Praktično je nemoguće uticati na bilo šta dok ostajete u Rusiji, ali van sistema vlasti“, rekao je drugi zvaničnik. „Naravno, ni odavde ne utičem mnogo ni na šta u širem smislu stvari, ali sam blizu akcije i možda ću se jednog dana naći na pravom mestu u pravo vreme da uradim pravu stvar“, rekao je drugi sagovornik.¹⁵

Ključna karakteristika sistema je trajni jaz između privatnog i javnog. U privatnosti, ljudi mogu izraziti sumnju i kritiku. U javnosti ostaju lojalni. Ovaj jaz je sam po sebi mehanizam depolitizacije: ljudi se naviknu na činjenicu da se njihova prava mišljenja izražavaju samo iza zatvorenih vrata i prestaju da osećaju bilo kakvu kontradikciju.

Nijedna od intervjuisanih osoba nije podržala invaziju na Ukrajinu. Ali niko od njih nije bio spreman da javno izrazi svoje protivljenje. „To neće ništa promeniti niti će nikome pomoći. I bio bih uplašen. Šta ako me strpaju u zatvor?“, upitao je jedan.

Depolitizovani sistem i krize

Aneksija Krima bila je prvi pravi test kako sistem može da se nosi sa velikom geopolitičkom krizom, i on je reagovao baš onako kako je trebalo.

Pre toga, depolitizovani sistem se već suočio sa dva testa koja se često previđaju. Finansijska kriza 2008–2009. potvrdila je da se sistem može prebaciti u tehnokratski režim i nastaviti da funkcioniše. Antikrizne mere su sprovedene brzo i bez ikakvih javnih sukoba unutar vladajuće elite. Ali talas uličnih protesta 2011–2012. godine otkrio je granice konformizma, a ostavka Alekseja Kudrina na mesto ministra finansija bila je manifestacija neslaganja unutar liberalnog krila vlade. Važno je, međutim, razjasniti da neslaganje nije bilo oko očiglednih kršenja izbornih propisa koji su izazvali široke ulične proteste, već oko zakulisnog neformalnog dogovora između Putina i Dmitrija Medvedeva da zamene mesta za predsednički mandat.

Reakcija Kremlja na same proteste bila je ubrzanje uvođenja daljih ograničenja: zakon o takozvanim stranim agentima, pritisak na nevladine organizacije i nezavisne medije i postepeno zatvaranje svih kanala za izražavanje alternativnih mišljenja van državnog aparata. Do 2014. godine prostor za javno neslaganje već je bio dramatično smanjen.

Šok među elitama zbog Putinove odluke o aneksiji Krima bio je stvaran: neizbežni ekonomski gubici i političke posledice bili su svima jasni. Ali šok nije isto što i delovanje. Depolitizovani tehnokrata u stanju šoka traži instrukcije, umesto da sam donosi odluke. A instrukcija je bila jednostavna: Nastavite da radite.

Politička odluka o aneksiji značila je ogromnu količinu dodatnog birokratskog posla kako bi se Krim integrisao u ruski pravni sistem. Vođene su diskusije o raznim šemama za uspostavljanje ofšor zone na Krimu sa sopstvenim zakonima. Cilj je bio da preduzetnici smanje opreznost u vezi sa registracijom preduzeća na anektiranoj teritoriji. Prihodi od poreza na dohodak počeli su da se slivaju u regionalni

budžet, osnovano je ministarstvo za Krim, a ukrajinskim građanima i kompanijama na poluostrvu je konfiskovana imovina.

Sve su to sprovodile stotine državnih službenika što nije izazvalo nikakav unutrašnji sukob unutar njih, jer su jednostavno sledili naređenja potrebna da prevaziđu početni šok.

U periodu 2014–2015. godine počela je da se oblikuje „Tvrđava Rusija“, usredsređena na finansijsku i ekonomsku arhitekturu osmišljenu da izdrži međunarodnu izolaciju i pritisak sankcija. Dedolarizacija korporativnog sektora, novi propisi za devizne portfolije banaka, označavanje državnih banaka kao „prevelikih da bi propale“ i smanjenje rizika u platnom bilansu bile su sve odluke koje su imale tržišni smisao, ali koje su takođe ojačale režim i učinile ga otpornijim na spoljne pritiske.

Krim je otkrio važnu karakteristiku depolitizovanog sistema: njegovu sposobnost brze normalizacije. Samo nekoliko meseci nakon aneksije, jedan zamenik premijera poklonio je ambasadoru jedne evropske zemlje izbor krimskog vina.¹⁶ Ambasador je odbio poklon, ali je ova vrsta trolovanja smatrana kao bezbrižna šala sasvim prihvatljiva unutar sistema. Politička nespretnost se rastopila u rutini poslovanja. Normalizacija je postignuta ne ubeđivanjem bilo koga da promeni mišljenje, već praktičnim stvarima.

Televizijski prenos sastanka Saveta bezbednosti, održanog 21. februara 2022. godine, i potpuna invazija na Ukrajinu koja je usledila tri dana kasnije, potvrdili su svaki red scenarija koji je pisan prethodnih dvadeset godina. Jedan trenutak na sastanku Saveta bezbednosti bio je posebno indikativan. Putin je sazvao sastanak kako bi formalno priznao ukrajinske Donjecke i Luganske oblasti kao nezavisne „narodne republike“. Članovi Saveta bezbednosti, sa izgledom školaraca koji su pozvani pred tablu bez prethodnog upozorenja, govorili su u prilog inicijative jedan za drugim. Sergej Nariškin, šef ruske spoljne obaveštajne službe, SVR, govorio je - pogrešno i , umesto da govori o „priznavanju“ republika, govorio je (ispostaviće se pronicljivo) o „njihovom uključivanju u Rusiju“. Putin ga je prekinuo, vidljivo iritiran, što je samo dodatno zbunilo Nariškina.¹⁷ To je manje ličilo na scenu političkih unutrašnjih sukoba, a više na ilustraciju depolitizacije u akciji: Ljudi koji su zauzimali visoke položaje u državi bili su prisutni pri formalizaciji odluke koju sami nisu doneli niti su učestvovali u njenom izvođenju.

U prvih nekoliko sati invazije, profesionalni samozaštitni refleksi su se aktivirali brže od bilo kog moralnog instinkta. Centralna banka i vlada su ušle u svoj uobičajeni režim upravljanja krizama.¹⁸ Testovi stresa sprovedeni mesec dana ranije prikazali su sumornu sliku: raskol sa Zapadom bi pretio negativnim rastom, padom od preko 10 % BDP-a, nezaposlenost bi porasla sa 4 na 12 % , banke bi momentalno izgubile pet do šest biliona rubalja, kamatne stope bi skočile na 20–30 procenata, a rublja bi pala na 150–200 u odnosu na dolar. Zatim je postojala pretnja embargom na važne zapadne tehnološke inpute koji bi mogao da vrati razvoj zemlje godinama unazad.

Ali 24. februara 2022. godine, niko nije sa sigurnošću znao kakve će sankcije biti uvedene Rusiji i kako će Kremlj reagovati. U ovom slučaju, šok i predvidljivost nisu nespojivi; oni jednostavno deluju na različitim nivoima. Šok je bio zbog odluke i onoga što je ona podrazumevala: obim rata, brzina njegove eskalacije i raskid sa Zapadom. Bihevioralna reakcija je bila potpuno predvidljiva, s obzirom na arhitekturu sistema: Tražiti uputstva, sprovesti ih, delegirati odgovornost javno ne lomeći karakter.

Na dan invazije, Putin se sastao sa predstavnicima velikog biznisa. Suština razgovora je u suštini bila da bi biznis trebalo da pokaže patriotizam i lojalnost, a zauzvrat, država bi garantovala podršku kroz budžet i povoljne regulatorne poteze.¹⁹ U delu sastanka koji je bio otvoren za medije, Putin je ponovio ono što je rekao u svom televizijskom obraćanju tog jutra. „Ono što se dešava je iznuđena mera: nisu nam ostavili drugi izbor.“ Niko nije napustio sastanak. Niko se nije javno usprotivio. Dvadeset godina depolitizacije stvorilo je grupu ljudi za koju javno neslaganje jednostavno nije bila opcija.

Reakcija nobila na lične sankcije je takođe bila pokazateljna. I nakon aneksije Krima i 2022. godine, poslovni ljudi i zvaničnici koji su bili na listama sankcija aktivno su se žalili da su one nepravедne — ali se nisu se žalili na postupke Kremlja ili na sam režim. Jedan visoki sagovornik je to savršeno sumirao rekavši kako su sankcije „učvrstile elite“.

„Svako ko je razmišljao o nekoj drugoj vrsti života razume da će bar narednih deset do petnaest godina svog života sada provesti u Rusiji... Ovi ljudi osećaju nepravedu, ali neće nikoga svrgnuti i učiniće svoje živote ovde najboljim što mogu.“

Za birokratiju i biznis, delimična mobilizacija objavljena septembra 2022. godine usledila je po već poznatom scenariju. Putin je doneo odluku nakon što se jedva konsultovao sa svojim užim krugom,²⁰ a sistem je odmah krenuo u akciju kako bi sproveo njegovu volju. Odgovornost je brzo delegirana nadole, čineći regionalne guvernerne lično odgovornim za ispunjavanje kvota za regrutaciju.

„Svaki četrdeset sati pojavi se neka nova glupost, niko čak ni ne zna šta se dešava. Ljudi koji su odgovorni za sprovođenje nečega dobijaju obaveštenje o tome u poslednjem trenutku“, ispričao je jedan učesnik. „Najavljuje se mobilizacija, samo što u budžetu, naravno, nema novca izdvojenog za to.“ Ali čak ni to nije dovelo do javnih prigovora. „Do 2022. godine, birokrate su razvile veoma jaku naviku da ćute“, potvrdio je jedan visoki zvaničnik.

Malobrojni koji su našli u sebi snage da odu ili javno osude rat, poput Anatolija Čubajsa (istaknutog ruskog političara i bivšeg Putinovog izaslanika za održivi razvoj), Arkadija Voloža (osnivača IT giganta Jandeksa) i biznismena Olega Tinjkova (koji je nakon što je oštro kritikovao rat bio primoran da proda svoju imovinu ispod njene stvarne vrednosti) važni su upravo zato što su bili izuzetak koji je dokazao kako sistem funkcioniše. Njihovi postupci nisu zahtevali samo hrabrost, već su zahtevali i čist raskid sa sistemom i sa logikom poslušničke karijere koja se gradila godinama.

Posledice: Sistem bez izlaza

Ruski sistem upravljanja je u velikoj meri zasnovan na sovjetskom iskustvu. Američki politolog Majkl E. Urban, koji je istraživao ovu temu, govorio je o „dvostrukoj vezi“, u kojoj su vlasti istovremeno zahtevale od svojih podanika da sprovode planove, dok su te iste planove namerno onemogućavale.²¹ Sovjetski zvaničnik je osmislio tri strategije preživljavanja: formalizam („Završio sam sve procedure, šta još mogu da uradim?“), lokalizam („sami ćemo ovo rešiti“) i resorno delovanje (pri kome svaka agencija štiti svoje, a ne tuđe interese).

Sa raspadom Sovjetskog Saveza, ova logika nije nestala, već je jednostavno evoluirala. U Putinovom sistemu, lojalnost je postala izvodljiva i bila je nagrađivana, što ga razlikuje od sovjetskog modela hronično nemogućih planova. Ali strategije preživljavanja formalizma, lokalizma i departmentalizma su ostale i inkorporirane su u novo okruženje kao dugogodišnja navika.

Da bi bili uspešni u sistemu poput ovog, učesnici moraju da razumeju neformalna očekivanja svog rukovodstva i da se prilagode nepisanim pravilima, bilo tako što će ih unapred prihvatati, ili im se prilagođavajući nakon prvog pokušaja. Jedna od glavnih veština neformalnih praksi je sam Putin: On raspodeljuje milijarde rubalja kroz rezolucije koje zaobilaze budžetske procedure, a njegova pohvala je glavni znak uspeha čak i ako osvajanje te pohvale zahteva kršenje pravila ili izgradnju čitavih Potemkinovih sela. Mera uspeha nije rezultat obavljenog posla, već kako je on prihvaćen kod šefova. Svi pokušaji liberala unutar sistema da reformišu državnu službu i standardizuju upotrebu ključnih indikatora učinka (KPI) naišli su na otpor Kremlja.

Konformizam ruske vladajuće elite stoga nije aberacija ili individualni karakter njenih predstavnika, već strukturni rezultat institucionalnog dizajna. U tom pogledu, nema ništa jedinstveno u vezi sa ruskim sistemom: Depolitizacija se vidi i u drugim autoritarnim režimima. Ono što je jedinstveno jeste njen obim i gotovo potpuni nedostatak preostalog prostora za alternativne stavove, čak i unutar frakcija, iza kulisa ili unutar organizacija. Značajnu ulogu u tome je odigrao je

nedostatak karijernih izgleda van sistema: Svaka putanja, uključujući ključna imenovanja unutar državnih korporacija i preduzeća, neizbežno mora biti odobrena od strane Kremlja.

Jedna od ključnih iluzija postsovjetskog perioda bila je ideja da se u Rusiji formira racionalna država: Možda je autoritarna, ali nada je bila da je država i dalje sposobna da uči lekcije i uravnoteži interese različitih grupa. Donekle, to je tačno. Ono što je omogućilo ruskoj vladi da spase ekonomiju zemlje i izdrži lavinu sankcija bilo je dubinsko poznavanje tržišnih praksi. Ova kombinacija tržišne ekonomije i profesionalnih ad hoc rešenja Tvrđavi Rusija omogućila je fleksibilnost potrebnu za prilagođavanje dramatično novim uslovima.

Međutim, istovremeno, tekući rat u Ukrajini, izolacija nametnuta sankcijama, rastući unutrašnji pritisak Putina i pristalica izolacionizma, kao i strah od silovika, guraju ruski sistem upravljanja ka pukoj imitaciji efikasnosti. Sistem danas funkcioniše na osnovu kratkoročne prinude, institucionalne proizvoljnosti i potpuno zatvorenog procesa donošenja odluka. Depolitizovana stručnost može se koristiti za objašnjenje gotovo svake odluke vlasti, bez obzira koliko da je ona bila iracionalna ili nepravедna.

Važno je naglasiti da su ruske elite progutale gorku pilulu depolitizacije mnogo pre potpune invazije na Ukrajinu. To je delimično razlog zašto je invazija u februaru 2022. bila moguća i zašto su se elite tako brzo njoj prilagodile.

Gotovo potpuna deinstitutionalizacija upravljanja nagradila je Putina autoritarnom dividendom: prevlast lične kontrole znači da je sistem državnog upravljanja postao izuzetno fleksibilan. U takvom sistemu, odluke – uključujući i osetljive fiskalne mere – mogu se donositi brzo i bez ikakvog političkog otpora. Državna дума ih jednostavno odobrava bez diskusije, društvo je lišeno svih mehanizama za pružanje povratnih informacija, a veliki biznis nije u stanju da izrazi neslaganje.

Ova upravljačka „efikasnost“ dolazi sa visokom institucionalnom cenom. Prvo, ona proširuje mogućnosti za kršenje standardnih procedura. Odluke se donose na vrhu, često proizvoljno, a zatim se jednostavno formalizuju u skladu sa protokolom. Jedan primer je kako se preduzeća podstiču da ponude finansijske podsticaje za „dobrovoljce“ da idu i bore se na frontu.²²

Drugo, državna politika ustupa mesto nizu improvizacija osmišljenih da imaju trenutni efekat, kao što je borba vlade protiv rastućih cena jaja, što je dovelo do njihove prekomerne proizvodnje i gubitaka za poljoprivrednike.²³

Treće, iskrivljavanje informacija je dostiglo takve visine da čak i visoke birokrate sada rade sa nepotpunim ili iskrivljenim slikama stvarnosti. Od početka rata velikih razmera, Rusija je prestala da otkriva značajan deo svoje ekonomske i pravne statistike. Ove informacije su nedostupne ne samo spoljnim posmatračima, već i zvaničnicima i poslovnim ljudima.

Kao rezultat kombinacije ova tri faktora, predstavnici elita, koji bi trebalo da deluju kao protivteža autokrati, gube svoju moć i pretvaraju se u puke izvršioce Putinove volje. Oni su laskavci i ulizice koji su osetljivi na svaku promenu raspoloženja autokrate i stavljaju njegovu udobnost iznad svega ostalog.

Sankcije su promenile ne samo spoljne konture ruske ekonomije, već i ponašanje vladajućeg sloja. U tim uslovima, njihovo ponašanje je određeno s najmanje tri ključna faktora. Prvo, oni ostaju zavisni od centra za legitimizaciju svoje imovine. Putin ostaje glavni distributer resursa. Njegova kontrola nad pristupom imovini ostaje i simbolična i potpuno operativna. Preraspodela imovine – kako stranih kompanija koje su napustile Rusiju, tako i među samim ruskim vlasnicima imovine – postala je deo nove političke i ekonomske logike. Ovo jača vertikalnu zavisnost i učvršćuje personalizovani sistem garancija.

Drugo, sankcije su otvorile nove mogućnosti. Egzodus zapadnih kompanija i transformacija trgovinskih i logističkih puteva pružili su nobilima novu šansu da popune praznine na tržištu. Na primer, Arnest, malo poznata grupa za koju se navodno povezuje prvi potpredsednik vlade Denis Manturov, konsolidovala je sredstva u hemikalijama, kozmetici, proizvodnji piva i ambalaži za pivo vrednoj preko milijardu dolara.²⁴

Ova logika je posebno bliska srcima biznismena i zvaničnika koji su se istakli 1990-ih. Njihov način razmišljanja je crno-beli: fokusiran na dogovor, na moć i na jasne i teške odluke. Upravo zato im se i dopadaju politički lideri poput američkog predsednika Donalda Trampa. Oni ga vide kao jednog od njih: čoveka koji je sam stvorio svoje bogatstvo, a ne kao čoveka koji dolazi iz ustaljenih krugova. U tom

pogledu, vladajući establišment projektuje svoje nade za promenu režima sankcija mimo sistema.

Treće, sankcije protiv pojedinaca uništile su prethodni model diverzifikovane bezbednosti. Imovina koja je čuvana u stabilnim jurisdikcijama iznenada je zamrznuta ili na drugi način učinjena nedostupnom. Rezervni plan odlaska u druge institucionalne režime takođe se pokazao neizvodljivim. Istaknuti oligarh iz 1990-ih, Mihail Fridman, kucao je na gotovo svaka vrata na Zapadu pokušavajući da se ukinu individualne sankcije protiv njega.²⁵ Otvoreno je nazvao rat tragedijom, ponudio novac za Ukrajinu,²⁶ organizovao je kolektivno pismo u svoju odbranu od ruske opozicije²⁷ i žalio se zapadnim sudovima²⁸ — ali sve uzalud. Pojedinačne sankcije drastično su smanjile mobilnost ruskih kapitalista i učinile ih ranjivijim kod kuće.

U takvim uslovima, mogao bi se pojaviti novi trend postepenog povratka kapitala u domaću politiku. Nema govora o pokušaju preuzimanja vlasti ili stvaranja opozicije Kremlju; već o ulasku u lokalne ili regionalne konfiguracije od kojih direktno zavisi otpornost poslovanja.

U situaciji u kojoj je predsednik fokusiran na geopolitiku i sve manje pažnje posvećuje arbitraži među elitama, dolazi do svojevrsne decentralizacije donošenja odluka. Za preduzeća koja posluju u ovim uslovima, odnosi sa regionalnim administracijama, guvernerima i lokalnim FSB-om i tužiocima postaju ključni. Bez ovih odnosa, preduzetnici, lišeni bilo kakvih kanala uticaja na lokalnu vlast, ostaju ranjivi, čak i ako su potpuno lojalni federalnom centru.

Jedan ispitanik je opisao situaciju na sledeći način. Guverneri imaju jednog šefa – predsedničku administraciju – i vide preduzeća isključivo kao vanbudžetski izvor sredstava. U ovom načinu razmišljanja, lokalni preduzetnici su obavezni da plaćaju potrebe trupa na frontu, da grade sportske objekte, da doprinose prevozu lokalne bolnice i tako dalje. Pa ipak, zauzvrat, preduzetnici ne dobijaju nikakvu zaštitu od bezbednosnih službi, nikakvu podršku u pregovorima sa federalnim centrom, niti značajne poreske olakšice. Poslovanje se pretvara u funkciju države, iako ona nije pristala da preuzme tu ulogu. Praktični odgovor na ovo je ciljano negovanje sopstvenih regionalnih elita koje su sposobne da obezbede barem osnovno političko osiguranje.

Ironija je u tome što je Kremlj uglavnom postigao svoj cilj: kapital se „vratio kući“. Ali da bi nastavio da funkcioniše, potrebne su određene vrste infrastrukture, uključujući političku infrastrukturu. Usred fragmentiranog institucionalnog okruženja, poslovni interesi su primorani da se vrate politici kao načinu obezbeđivanja predvidljivosti, zaštite i stabilnosti.

Ali ovo još uvek nije pokretač promene. Niko od onih koji su uključeni u ovu rekonfiguraciju ne dovodi u pitanje logiku sistema, koja se sastoji od personalističkih garancija, neformalnih postupaka i nedostatka pravne zaštite. Lokalizovanje potrage za zaštitom reprodukuje logiku sistema u minijaturi i ne prkosi joj.

Savremena vladajuća elita u Rusiji nije politička klasa, već zajednica menadžera koji nisu podložni konkurenciji ili javnoj odgovornosti. U ovoj konfiguraciji, država nema sopstvenu volju ili strategiju, već postaje operativni aparat bez ikakve unutrašnje autonomije, prazna ljuštura sposobna da obavlja funkcije, ali ne i da generiše značenje.

Kada Putin napusti scenu, sistem će se suočiti sa kritičnim nedostatkom delovanja. Vladajuća elita nema iskustva u strateškom razmišljanju, javnoj debati ili radu sa alternativama. Nastali vakuum najverovatnije neće popuniti reformatori, već sukobi između elitnih grupa i dugotrajna borba za kontrolu nad sistemom koji se urušava. Izgledi za demokratizaciju su minimalni, ne zato što nema želje za promenama u javnosti, već zato što među elitama nema ličnosti sposobnih da formulišu i sprovedu te promene.

Za zapadne posmatrače, može postojati jedan zaključak. Postputinova Rusija neće automatski postati drugačija Rusija. Prazninu koju je stvorila depolitizovana vladajuća elita neće nužno popuniti demokratski akteri. Popuniće je bilo koja sila koja se pokaže najbolje organizovanom u trenutku kada se pojavi politički vakuum. Kao što nas istorija podseća, to je daleko od sigurnog ishoda kojem se mnogi ljudi i u Rusiji i na Zapadu sada nadaju.

Fusnote

- 1 Verzija ovog rada je prvobitno objavljena na nemačkom jeziku u časopisu Osteuropa 1-2/2026.
- 2 Aleksandra Prokopenko, Od suverena do slugu: Kako je rat protiv Ukrajine preoblikovao rusku elitu (Herst, u izdanju septembra 2026).
- 3 Gaetano Moska, Vladajuća klasa , 1939; Vilfredo Pareto, Uspon i pad elita (Primena socioloških teorija), 1901; i Vilfredo Pareto, Transformacija demokratije , 1920.
- 4 Jurij Černega i Viktor Hamrajev, „Vladimir Putin je stavio čvrstu ruku na Ustav“, „Vladimir Putin položio je na Konstitucijusvoju tvrdu ruku“, Kommersant , 14. septembar 2004, <https://vww.kommersant.ru/doc/505094> .
- 5 Prokopenko, Od vladara do slugu.
- 6 Natja Seskurija, „Slučaj Jukos: Stara ruska nepravda i dalje proganja predsednika Putina“, RUSI, 13. mart 2020, <https://www.rusi.org/explore-our-research/publications/commentary/yukos-case-old-russian-wrong-keeps-haunting-president-putin> .
- 7 Viktor Čerkesov, „Nelʹza dopustitʹ, čtobi voini prevrniliś v trgovcev“ [Ve Can't Let Soldiers Turn Into Traders], Kommersant , 9. oktobar 2007, <https://vww.kommersant.ru/doc/812840> .
- 8 Predsednički dekret br. 724, veb-sajt ruske vlade, 12. maj 2008, <http://archive.government.ru/special/docs/1371/index.html> .
- 9 Piotr Netreba, „Putin je poručio vladavini uključiti režim ručnog upravljanja ekonomijom“, [Putin je naložio vladi da uvede režim ručnog ekonomskog upravljanja], RBC, 25. decembar 2014, <https://vww.rbc.ru/economics/25/12/2014/549abecedc17>
- 10 Aleksandra Prokopenko, „Navika krize: Zašto je ruska ekonomija bila toliko otporna na sankcije“, ZOIS, mart 2023, <https://www.zois-berlin.de/en/research/research-clusters/political-economy-and-integration/crisis-habit-why-russias-economy-has-been-so-resilient-to-sanctions> .
- 11 Hauard S. Beker, Outsajderi: Studije iz sociologije devijantnosti (Free Press of Glencoe, 1963).
- 12 Aleksandra Prokopenko, „Poslušnička karijera: Zašto ruski tehnokrati ćute o ratu?“, Karnegi Politika, 12. oktobar 2022, <https://carnegieendowment.org/russia-eurasia/politika/2022/10/moral-career-why-are-russias-technocrats-silent-on-the-war> .

13 „Nevidljiva ruka: Kako Nemavaši oblikuje svaku odluku u Japanu“, GLOBIS Europe, 17. avgust 2025, <https://globis.eu/nemawashi-in-japanese-culture/> .

14 Piotr Mironenko, Iulia Starostina, and Viacheslav Dvornikov, „Moralniji izbor rossijskih tehnokratov, kak vojna razdelila «Andeks» i arest Vladimira Mau» [Moralni izbor ruskih tehnokrata, kako je rat podelio Iandek, i hapšenje Vladimira Maua], The Bell, 2. jul 2020. <https://thebell.io/moralnij-vibor-rossijskih-tehnokratov-kak-vojna-razdelila-iandeks-i-arest-vladimira-mau> .

15 Prokopenko, „Moralna karijera“.

16 Prokopenko, Od vladara do slugu .

17 Sastanak Saveta bezbednosti, Kremlin.ru, 21. februar 2022, <http://kremlin.ru/events/president/news/67825> .

18 Maks Sedon i Polina Ivanova, „Kako su Putinove tehnokrate spasile ekonomiju da bi se borile u ratu kojem su se protivile“, Financial Times , 16. decembar 2022, <https://www.ft.com/content/fe5fe0ed-e5d4-474e-bb5a-10c9657285d2> .

19 Julia Starostina i Valeria Pozichaniuk, „'Morate biti patriotski.' Čto skazal Putin na vstreče s biznesom v den' vvoda vojski na Ukrajinu" ['Iou Must Be Patriotic.' Šta je Putin rekao na sastanku sa preduzećima na dan kada su trupe ušle u Ukrajinu?], Zvono, 24. februar 2022, <https://thebell.io/vi-dolzhni-bit-patriotichni-cto-skazal-putin-na-vstreche-s-biznesom-v-den-vvoda-voinuska-na> .

20 Prokopenko, Od vladara do slugu.

21 Majkl E. Urban, „Konceptualizacija političke moći u SSSR-u: obrasci povezivanja i vezivanja“, Studije uporednog komunizma 18, br. 4 (zima 1985): 207–226, Univerzitet u Kaliforniji.

22 Prokopenko, Od vladara do slugu .

23 Aliona Belaia, „Perestalaris': izbitok jaic vigoden pokupatelam, no razoraet proizvoditelej" [Oni su preterali: višak jaja je dobar za potrošače, ali uništava proizvođače], Forbes , 3. maj 2026, <https://vww.forbes.ru/biznes/560096-perestalaris-izbitok-aic-vigoden-pokupatelam-no-razoraet-proizvoditelej> .

24 „Kak vice-premijer Manturov zarabativaet na vojne, ofšorah i prodaze zapadnih aktivov" [Kako potpredsednik vlade Manturov profitira od rata, ofšor kompanija i prodaje zapadnih sredstava], The Bell, 17. mart 2025, <https://thebell.io/velikobritaniia-2sirosirilaniia-2.sirosirosirosirosiros> .

25 "Sovet ES je otkazao snat' s Fridmana dejstvuusie sankcii. On ih bezuspešno osparivaet uže bolshe dvuh let" [Savet EU odbija da ukine sankcije protiv Fridmana. Bezuspešno im se takmiči više od dve godine], Meduza, 23. avgust 2024, <https://meduza.io/neys/2024/08/23/sovet-es-otkazalsia-sniat-s-fridmana-deistvuuschie-sanktsii-on-bezuspeshno-osparivaet-ih-uzhe-bolshe-dvuh-let> .

26 Bret Forest i Ijan Tali, „Ruski milijarder Mihail Fridman nudi milijardu dolara Ukrajini u nadi za ublažavanje sankcija“, Vol strit žurnal , 8. septembar 2022, <https://www.wsj.com/world/russia/russian-billionaire-mikhail-fridman-offers-1-billion-to-ukraine-in-hope-of-sanctions-relief-11662659071> .

27 "Kto na samom dele podpisal zaavlenie v zasitu Fridmana? Počemu s nego predlagaetsa snat' sankcii, a s drugih oligarhov — net?" [Ko je zapravo potpisao izjavu u odbranu Fridmana? Zašto postoji predlog da se njemu ukinu sankcije, a ne i drugim oligarsima?], Meduza, 09.03.2023, <https://meduza.io/feature/2023/03/09/kto-na-samom-dele-podpisal-zaiavlenie-v-zaschitu-fridmana-a-kto-net-pochemu-s-nego-nado-sniat-sanktsii-as-drugih-oligarhov-net> .

28 Aleksandra Ivanova, „ Sovet ES otkazao snimat' vse sankcii s Mihailom Fridmanom“ [Savet EU odbija da ukinu sve sankcije protiv Mihaila Fridmana], DV, 23. avgust 2024, <https://vvv.dv.com/ru/sovet-es-otkazalsa-snimat-vse-sankcii-fridmana-s-27/>

FORUM ZA BEZBEDNOST I DEMOKRATIJU

EDICIJA VIDICI I PUTOKAZI

Broj 2, juli 2026. Godina sedamnaesta, 22. broj u nizu

Za izdavača Milan Jovanović

Beograd, Srbija 2026.

e-mail: fbd@fbd.org.rs

www.fbd.org.rs

Naslov originala

Loyal but Powerless: The Downgrading of Russia's Elite

By Alexandra Prokopenko

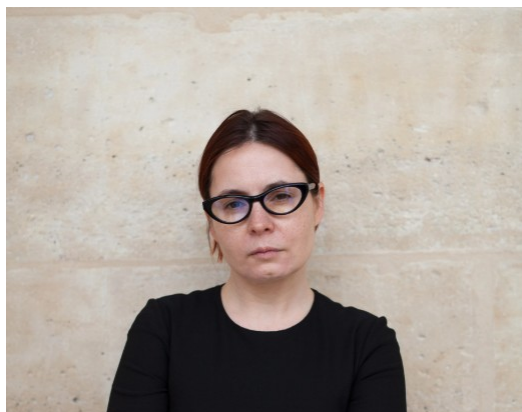
Published on Jun 17, 2026

CARNEGIE
RUSSIA EURASIA CENTER

Project THE FUTURE OF RUSSIAN POWER

Alexandra Prokopenko

stipendistkinja je i saradnica Carnegie Russia Euroasia Centra.

U svom istraživanju fokusira se na kreiranje politika ruske vlade o ekonomskim i finansijskim pitanjima.

Od 2017. do početka 2022. godine radila je u Centralnoj banci Rusije i na Visokoj školi ekonomije (HSE) u Moskvi.

Bivša je kolumnistkinja ruskog lista *Vedomosti*.

Diplomirala je na Moskovskom državnom univerzitetu i ima zvanje magistra sociologije Univerziteta u Manchesteru.

Alexandra je bila gostujuća saradnica u Centru za red i upravljanje u Istočnoj Evropi, Rusiji i Centralnoj Aziji pri Nemačkom savetu za međunarodne odnose (DGAP).

Autorka je knjige *Od suverena do slugu. Kako je rat protiv Ukrajine preoblikovao rusku elitu* (London, 2026).

Program Rusija i Evroazija američke Fondacije Carnegie nastavlja dugu tradiciju nezavisnih istraživanja glavnih političkih, društvenih i sigurnosnih trendova i američke politike prema regiji koju je preokrenuo ruski rat protiv Ukrajine.

Projekat Budućnost ruske moći je multidisciplinarna inicijativa koja nastoji da uokviri, proceni i podstakne debate o načinima na koje su ničim izazvana ruska invazija na Ukrajinu, intenziviranje domaće represije i širi geopolitički poremećaji preoblikovali dugoročnu moć i uticaj Moskve.